

A close-up photograph of a young child with curly, light brown hair. The child is looking down and blowing on a dandelion seed head held in their hand. Several dandelion seeds are captured in mid-air, floating away from the child. The background is a soft, out-of-focus green field.

Zdeněk
Matějček

Rodiče a děti

VYŠEHRAĐ

Prof. PhDr. Zdeněk Matějček, CSc.

Rodiče a děti

Náta je kocour.

Terenka je
kočka

Máma je pes

Prof. PhDr. Zdeněk Matějček, CSc.

Rodiče a děti

*je
Pavel je štěně*

VYŠEHRAĐ

*Svým dětem a vnukům,
od kterých se nejvíce naučil,
připisuje tuto knížku*

autor

Předmluva PhDr. Ludmila Trapková
Ilustrace z archivu prof. Matějčka
byly použity se souhlasem dědiců autorských práv
Foto na obálce fotobanka 123rf.cz
Typografie Kateřina Urbanová
Redakčně zpracovala Alena Snelling
Odpovědná redaktorka Radka Fialová
E-knihu vydalo nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.,
v Praze roku 2017 jako svou 1613. publikaci
Vydání v elektronickém formátu první
(podle třetího, upraveného vydání v tištěné podobě – ve Vyšehradu prvního)
Doporučená cena E-knihy 180 Kč

Nakladatelství Vyšehrad, spol. s r. o.
Praha 3, Víta Nejedlého 15
e-mail: info@ivysehrad.cz
www.ivysehrad.cz

Copyright © Prof. PhDr. Zdeněk Matějček, CSc., 1989 – dědicové, 2017
Preface © PhDr. Ludmila Trapková, 2017

ISBN 978-80-7429-859-2

Tištěnou knihu si můžete zakoupit na www.ivysehrad.cz

Obsah

Předmluva k 3. vydání	11
Místo dlouhého úvodu	15

Rodina

Co dáváme dětem – a co ony nám?	19
Chlapeček, nebo holčička?	24
Co nám říkají náhradní rodiny	28
Cizí bratříček	34
O rodině úplné a neúplné	35
Děti potřebují lásku – ale jakou?	42
Tři dětské výroky bez komentáře	47
Duševní strádání a co z toho plyne	48
Vlastní, nevlastní	52
Každý má svou roli	56
Kdybych tak měla brášku... ..	58
O lásce otcovské	63
Osamělá matka a její dítě	65
Osamělý otec	72

Kojenci a batolata

První chvíle soužití včera a dnes	79
Konečně.....	84
První měsíc života	85
Druhý měsíc na světě a slovo k rodičům	88

Třetí měsíc a řeč o babičkách	91
Čtvrtý měsíc a poznámka o výchově	95
Pátý měsíc a vyšší formy učení	98
Půl roku a vstup do společnosti	101
Citový příklon a pocit bezpečí	103
Univerzita kojeneckého věku	106
Jen dál do lidského světa!	109
Mé vlastní „já“	113
Nočník a kapesník	120
Poznámka o jeslích	121
Půldruhého roku a řeč o řeči	123
Dětský vzdor	126

Kouzelný svět dětství

Svět malého předškoláka	133
Druhé děti na scéně	137
Hra je vážná věc	139
Povídejte, když jste byli malí!	142
Tak už mě nemáte rádi?	143
Hrajte si taky trochu se mnou!	144
Vedeme děti k samostatnosti	145
Skromnost a náročnost	148
O dětském hraní	149
O jednom nepěkném návyku	151
Neslušná slova	152
Předvádí se a šaškuje	153
Bezpečnost a dětský svět	155
Druhý jazyk	156
Nestrašte je, babičko!	159
Příručka dobrého chování pro rodiče	160

Malá galerie

O dětech mimořádně nadaných	167
Děti na ukázkou	169
Černý Petr	170

Slzavé údolí	172
Fracek	175
Buchta	176
Citlivka	177
Kráska není všechno	178
Strašpytel	180
Louda	182

O výchově a vychovatelích

Domov	189
O citové výchově	192
Ještě o citové výchově	195
Umění trestat a odpouštět	197
Jak se na nás dívají?	201
S každým trochu jinak	204
O důslednosti ve výchově	207
Opičí láska	210
Radost a pláč	214
Když to hezky sníš, bude tě mít maminka ráda	219
Práce pro radost	221
Rodiče a kamarádi	223
„Je tohle normální?“	226
Opravdu trpké zklamání?	232

Škola

Děti v mladším a středním školním věku	239
Před zápisem do první třídy	246
Učení, pozornost a jiné věci	249
Co jsou to lehké mozkové dysfunkce?	253
Děti méně nadané	257
Nešťastný pravopis	260
Výborní a špatní čtenáři	265
Děti a peníze	267
Zlé děti?	270
Kamarádi našich dětí	274

Za ztížených podmínek

Na cestu do nemocnice	281
Příprava dítěte na lékařské prohlídky a drobné zákroky	285
O pocitu méněcennosti a jiných věcech	288
Postižené dítě v rodině	296
Na pomoc rodičům	302
Ne slzy, ale sympatie	306
Opravdové tragédie	308

Ach, ta mládež

Když on mně náš táta	317
O pubertě a době dospívání	317
Intelligence, zkušenost a pracovní strategie	320
Krize rodičovské autority?	325
Chvála přátelství	330
Sebevědomí dospívající mládeže	334
Talent – ale kde ho vzít?	336
Slovo k dospívajícím dětem – o rozvodu	338
Dospívající mládež a plánované rodičovství	340
Generace: konflikt, nebo spolupráce?	344
Než se narodí aneb Koloběh života	348
Ediční poznámka	353

Předmluva k 3. vydání

Jistě nejsem sama, kdo si nese Zdeňka Matějčka jako samozřejmou součást profesionální a koneckonců i životní výbavy. Mezi studenty psychologie měl pověst učitele, který se začátečníkům ochotně věnuje. Nikdy nám nedal pocítit, že by s námi ztrácel čas. Hned nás zapojoval a využíval pro pomocné práce při svých psychodiagnostických vyšetřeních. Jen co mne omrkl, svěřoval mi malé pacienty, nechával mě zadávat a formálně vyhodnocovat testy. Zatímco on vyšetřoval dítě, sbírala jsem anamnézu od rodičů. Učil tak, že rovnou hodil do vody. To nejcennější, co nám předával, byla možnost „dívat se mu pod prsty“. Kdykoli jsme měli čas, mohli jsme přijet do Thomayerovy nemocnice a sednout si na židli pozorovatele. Pracovnu měl maličkou, úzkou, a přece jsem nikdy neměla pocit, že tam jsme namačkáni. Byl laskavý, na čele charakteristické vrásky, jako by měl stále zdvižená obočí. Entuziastickým a veselým očima děti přímo hypnotizoval, takže kdejaké dítě, které přišlo pro psychomotorický neklid, sedělo na židli, nohy ve vzduchu, jako přibité. Ty nejmenší sedávaly matkám na klíně. Když měly postavit ze třech kostiček „most“, pod kterým „š, š, š jede vláček“, anebo ukázat, kterou hračku pan doktor právě schoval pod krabičku, maminky by už už pomáhaly. Ale v tu chvíli bylo jasné, že Matějček je přes všechnu svou nekonečnou laskavost pánem situace. Matka okamžitě pocítila, kde je hranice, za kterou nemůže. Připravená přiskočit a zachraňovat dítě, stáhla ruce ukázněně zpět a pak už jen držela palce, aby dítě „vyšlo“ v testech co nejpěkněji.

Matějček měl asi tak dvacet okřídlených vět, které se opakovaly v rozhovorech s rodiči vyšetřovaných dětí tak často, že se mi z paměti nevymazaly ani po třiceti letech. Ostatně je stále obnovuji ve své práci, a tak je posílám dál. Tak například: „Slabá nervová soustava se neléčí, ale posiluje.“ „Děti s lehkou mozkovou dysfunkcí (dnes ADHD) se neučí školou, ale životem.“ „Dítě odpočívá pohybem.“ Když jej jedna novinářka požádala, aby pro její časopis napsal článek, vyjádřil k ní své sympatie: „Nejsem tasemnice, abych od sebe odděloval články.“ Přitom se právě písemně vyjadřoval lehce a byl snad pro každého naprosto srozumitelný, jak se může laskavý čtenář přesvědčit v předkládaném druhém vydání jedné z jeho mnoha knížek pro veřejnost.

Záslouhou nakladatelství Vyšehrad si ji můžeme po dlouhých letech připomenout. Příprava nového vydání začíná v roce 2016, čtyřicet let od prvního vydání, které vyšlo v Avicenu v roce 1986. A přece je stále aktuální! Byla to doba, kdy už nejen psychologové a další odborníci zabývající se rodinou zaznamenávali zřetelné projevy eroze rodiny, která dnes natolik pokročila, že si musíme klást otázku dříve skoro nadbytečnou: Co to je rodina? Jsme svědky změn ve společenském mínění, podle kterého jsou všechny podoby rodiny možné. Menšiny prosazují právo na jakoukoli skladbu rodiny, jako by nebylo významné, zda dítě vychovávají vlastní nebo náhradní rodiče. Platí tedy, že všechny podoby rodiny jsou pro výchovu dítěte stejně užitečné?

Minula doba etiky povinnosti, jak píše francouzský sociolog Lipovetsky, rodiny se ocitly na přelomu tisíciletí ve společenské situaci, která poskytuje nevídaně velkou svobodu a vynikající podmínky k individuální tvořivosti. Je odpovědností každé z nich, jaká pravidla si stanoví, jakou část kultury předchozích generací budou ctít a předávat dětem, jakou naopak nechají zaniknout. Avšak svoboda je pro dospělé. Zdaleka ne o všech partnerech zakládajících rodin to můžeme tvrdit. Mladí rodiče dnes často žijí v úzkostné nejistotě, zda jsou dost dobrými rodiči, když staré vzory neplatí a nové pokusy jsou zpochybňovány například tím, že jejich děti neprospívají. Rodinné vztahy jsou zatíženy mnohem víc než v minulosti hledáním a vyjednáváním o etice odpovědnosti. Lipovetsky ostře konstatuje: „Jedenadvacáté století bude etické, nebo nebude vůbec“ (*Soumrak povinnosti*, Prostor 1999).

Matějčkova profesionální kariéra dětského psychologa začínala po druhé světové válce, kdy bylo plno sirotků a v době poválečných nadějí se pro ně rozvíjela kolektivní institucionální výchova. Někteří se jí chopili s nadšením svazáckých „modrých košil“ a začali nadšeně tvrdit, že rodina je přežitek. Byla jsem poválečným dítětem a v mé blízkosti se pohyboval zapálený ředitel dětského domova, který přesvědčoval rodiče, že by každé dítě mělo být co nejdříve vyňato z rodiny a vychováváno v kolektivních zařízeních.

Dva mladí psychologové, Zdeněk Matějček a Josef Langmeier, pracovali v několika takových institucích, vyšetřovali a sledovali děti vychovávané mimo rodinu. Výsledky jejich pozorování byly burcující. Popsali je v knize *Psychická deprivace v dětství*, která vzbudila velkou pozornost i v zahraničí, byla přeložena do mnoha jazyků. V roce 1963 natočil Matějček spolu s režisérem Kurtem Goldbergerem a primářkou Marií Damborskou film *Děti bez lásky*. Nebylo už pochyb, že děti, které neměly to štěstí vyrůstat v úplné rodině se svými rodiči, potřebují takové náhradní řešení, které by se rodině co nejvíce podobalo.

Jestliže tedy Matějček dává jednoznačně i v knize, kterou má čtenář právě v rukou, přednost úplné rodině s vlastními biologickými rodiči, není to rozhodně proto, že by náhradní rodinné péči nefandil nebo že by s ní neměl dost zkušeností. Je známo, že právě on zakládal SOS dětské vesničky s profesionálními matkami. Náhradní rodinnou péči oceňuje se svou hojivou laskavostí, bere ji vážně a vyjadřuje se o ní ve většině kapitol na prvním místě. Upozorňuje, že když se to povede, jsou náhradní (sociální) rodiče stejně dobří jako ti biologičtí. Avšak hned poté se čtenář dostane k dalším řádkům, ve kterých Matějček popisuje překážky, na které musí být náhradní rodiče i další příbuzní připraveni, a za jakou cenu se taková výchova dítěte může podařit. Tady se projeví Matějčkova pevnost. Pevně a jasně formuluje: „... pro výchovu dítěte je úplná rodina velkou výhodou a je těžko nahraditelná. Neměla by se proto nikdy stávat neúplnou z lehkomyšlnosti, povrchních „jiných zájmů“, sobectví či jakýchkoli podobných důvodů, které zpravidla značí jen povahovou nezralost a nevyspělost.“ Podobně v této Matějčkově knize ani v celé řadě jeho dalších publikací nenajdete souhlas s tvrzením, že jednopohlavní rodina je pro dítě stejně užitečná jako rodina,

kde jsou zastoupeni oba, matka i otec, ve své přirozené biologické odlišnosti. Naopak najdete argumenty pro to, že ona odlišnost není dána jen sociálním učením, jak si dnes mnozí představují, ale že jde o hlubší nevědomou psychologickou vrstvu skutečnosti, ve které probíhá proces vytváření a stabilizace pohlavní identity mladého dospělého se všemi důsledky pro zakládání nové generace. Matějčkovými slovy: „Přejeme osamělým matkám a ještě ve větší míře osamělým otcům a jejich dětem, aby osamělost byla jen přechodným úsekem jejich života.“

V celé knize jsem nenašla ani jednu slovo psychosomatika. Přesto je kniha psychosomatiky plná. Dětský psycholog Zdeněk Matějček byl po většinu svého profesionálního života spolupracovníkem dětských lékařů, které vědomě obohacoval, jak sám píše, o psychologickou stránku stonání dětí, kterým se poradensky věnoval. Po pětatřiceti letech klinické praxe prý spočítal, že vykonal na pětatřicet tisíc pedopsychologických vyšetření!

Ještě jsem nezmínila, že Matějček byl také zkušeným výzkumníkem. I kdyby nebylo těch četných výzkumných projektů, o kterých se v knize zmiňuje a o které se ve svých závěrech opírá, a i kdybychom vzali v úvahu „jen“ jeho rozsáhlou klinickou zkušenost, musíme uznat, že jeho slova je třeba brát i dnes stejně vážně, jako by šlo o pečlivý longitudinální výzkum s rozsáhlým vzorkem dětské populace, kterou za celou svou kariéru poznal a vyšetřil.

Z této celoživotní klinické zkušenosti vyplývá Matějčkův odkaz naší době: *Všechny podoby rodiny jsou sice možné, ale ne všechny jsou stejně užitečné.*

V Praze 19. 11. 2016

PhDr. Ludmila Trapková
dětská klinická psycholožka
a rodinná terapeutka

Místo dlouhého úvodu

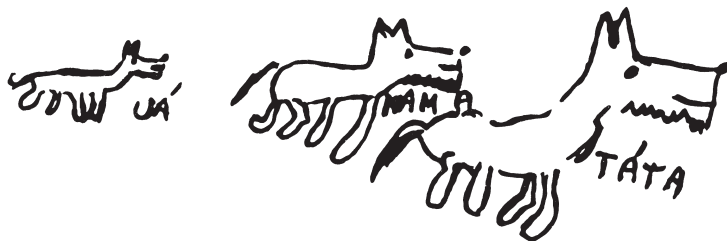
Jedním ze základních předpokladů zdravého duševního vývoje dítěte je, aby vyrůstalo v prostředí citově vřelém a stálém. Na první pohled se to zdá být docela samozřejmé a snadno dosažitelné. Ale přece jen je třeba se nad tím zamyslet a někdy i napnout hodně sil, abychom tyto dvě podmínky splnili. Ta první požaduje, aby rodiče měli své dítě rádi. Ta druhá požaduje, aby se měli rádi navzájem. Aby dovedli vytvořit společenství, které bude trvat po celý jejich život a ve kterém bude všem dobře. Všichni členové rodiny tu najdou přístav jistoty, odkud i děti se budou vydávat na dobrodružné výpravy za poznáním světa, ale kam se také budou vždy rády vracet.

Už to, že se nám dítě narodilo, je vlastně velký zázrak života. A nyní každý den přinese něco nového. Budeme sledovat jeho vývoj a uvědomovat si, jaké úžasné možnosti jsou v tom malém lidském tvorečku ukryty. Bude se v našich rukou a před našima očima rozvíjet. Bude přijímat všechno, co mu ve svém životním prostředí poskytneme. To bude jakýsi stavební materiál, který bude po svém zpracovávat a přetvářet pro stavbu své příští osobnosti. Máme tedy v něm svou velkou životní příležitost!

Rodina

Co dáváme dětem – a co ony nám?

Sejdou-li se rodiče, dříve nebo později se hovor stočí na radosti a starosti s dětmi. Těch starostí je zpravidla víc. Patří to už nějak k věci, že se před známými raději pochlubíme nepříjemnostmi osudu, abychom nevypadali příliš spokojeně a nebudili závist. A když už se mluví o dětech a proberou se nemoci, škola a nejasné vyhlídky do budoucna, dojde se obvykle k závěru, že děti jsou především zátěž a vydání.

Demografové a statistici nám snadno potvrdí, že tyto stesky mají určité oprávnění. Dá se totiž snadno vypočítat, kolik činí náklady na jedno dítě, kolik na dvě a kolik na tři a jak s přibývajícím počtem potomstva klesá tzv. životní úroveň. (Pokud se ovšem životní úroveň myslí konvenční známky vnějšího blahobytu.) Ve výzkumu rodinného života, který právě probíhá, dáváme rodičům otázku, proč podle jejich mínění někteří lidé chtějí mít děti a jiní nechtějí. Zatímco důvodů „pro“ je mnoho a každý trochu jiný, je důvod „proti“ podle obecného úsudku jen jediný a naprosto rozhodující: sobectví! Jako by opravdu šlo jen o materiální hodnoty.

Ale je tomu opravdu tak? Necháme-li pro změnu mluvit ty, kdo nechtějí mít děti, nedovíme se samozřejmě nic o sobectví, ale uslyšíme zato celou řadu jiných argumentů. Děti znamenají omezení možnosti vzdělání, kvalifikace, zaměstnání a jiného životního uplatnění pro ženu-matku. Přinášejí zmatek, hluk, nepořádek nebo jednotvárné uvázání u plenek, u plotny, u školních úkolů. Při dnešním vysokém kultu štihlosti a mladistvého zjevu znamenají i vážné ohrožení ideálu tělesné dokonalosti. Někteří lidé vidí v dětech spíše ohrožení vnitřní rovnováhy. „Budeme prožívat úzkost z jejich překážek a neúspěchů,“ říkají. „Budeme se jim obětovat a ony nás jednou opustí, nebudou dost vděčné,

bude s nimi trápení.“ A konečně víme, že někteří muži a ženy odmítají být rodiči na podkladě neblahých zkušeností z vlastního dětství a někteří na podkladě psychosexuálních úchylek, které se nepodařilo zvládnout.

Můžeme však jít ještě o krůček dále. Ve hře nemusí být jen důvody negativní, ale i pozitivní – nejen sobectví, ale i odpovědnost. Slyšíme-li např. tvrzení, že mít více dětí není dnes moderní, můžeme k tomu dodat, že to není moderní už skoro dvě století. Už dávno totiž není rodičovství pouze nutným důsledkem neuvědomělých sexuálních sil, nýbrž přesahuje čistě pudovou sféru a je v mezích lidské kontroly. Důkazem je klesající porodnost od poloviny 19. století skoro ve všech evropských zemích. Známý francouzský kulturní antropolog P. Ariès, který studoval vývoj evropské rodiny v proměnách času od starověku do dneška, ukazuje velmi přesvědčivě, jak se od 18. století postupně rozšiřuje přesvědčení, že rodičům přísluší zajistit hmotné zabezpečení, mravní výchovu a především budoucnost svých dětí, a to všech, nikoliv jen prvorozeného syna. Zatímco dříve bylo pravidlem poslat dítě sotva odrostlé do světa na zkušenou, do služby nebo kamkoliv jinam, stalo se nyní konečným cílem a každodenní starostí rodičů zajistit budoucnost každého dítěte zvlášť. A tak se stalo téměř nemožným rozptylovat finanční možnosti rodiny a rodičovskou péči na příliš velký počet dětí.

Skoro to vypadá, jako by všechno mluvilo proti dětem nebo přinejmenším proti více dětem v rodině. Avšak na druhé straně máme denně příležitost přesvědčit se také o docela jiných skutečnostech. Je mnoho příkladů, že se rodiče věnují svým postiženým dětem za zvláštních, mimořádně náročných podmínek a činí to s hlubokým zaujetím a dokonalou obětavostí. Myslím-li na hrdinství, napadnou mě vždy rodiče postižených dětí. Adoptivní rodiče přijímají za vlastní „cizí“ dítě se všemi právy a povinnostmi a ovšem i se vším rizikem. Máme pěstounské rodiny, které přijímají na vychování opuštěné děti s nejrůznějšími skrytými i zjevnými poruchami a defekty. A vynikajícím zdrojem poučení i o rodičovských postojích jsou nám ženy, které zůstaly v životě osamělé, avšak měly takovou potřebu mateřství, že opustily svá dřívější výhodná zaměstnání a převzaly v dětských vesničkách úkol být matkami celému houfu „cizích“ opuštěných dětí, problematických, náročných na výchovu a v pravém slova smyslu rizikových. Potřeby matek a potřeby dětí se tu specifickým způsobem sešly. A při-